

Εξήγηση της *passee*

Η εκπαίδευση του ψυχαναλυτή αφορά τόσο τον αναλυόμενο όσο και το επαγγελματικό σωματείο στο οποίο ανήκει.¹ Τον αναλυόμενο τον αφορά ενδόμυχα η καθοδήγηση της θεραπείας από την οποία περιμένει αποτελέσματα στην ίδια του τη ζωή. Το θεσμικό όργανο, όποιο κι αν είναι το όνομά του, το αφορά η κατάρτιση των αναλυτών την οποία εγγυάται.

Όλες οι ψυχαναλυτικές εταιρείες συμφωνούν από την εποχή του Φρόιντ στην αναγκαιότητα της προσωπικής ανάλυσης εκείνου που εξασκεί την ψυχανάλυση. Αυτό υπογραμμίζει αμέσως τη διαφορά από μια επαγγελματική κατάρτιση που ανάγεται σε μια πανεπιστημιακή γνώση επικυρωμένη από ένα δίπλωμα. Η προσωπική ανάλυση είναι μεν αναγκαία προϋπόθεση, αλλά όχι επαρκής. Η ψυχαναλυτική κοινότητα συμφώνησε στην αναγκαιότητα ενός επέκεινα της ανάλυσης, που θέτει το ακανθώδες ζήτημα της κατάρτισης έξω από την καθαυτό ανάλυση.

Η άρθρωση του τριπτύχου *προσωπική ανάλυση - θεωρητική κατάρτιση - πρακτική κατάρτιση*, δεν έπαψε να εγείρει προβληματισμούς από την εποχή που την θεσμοθέτησε το πρώτο Ινστιτούτο του Βερολίνου. Ποιος δικαιούται τι; Μπορεί κάποιος να έχει πρόσβαση στον ένα κλάδο του τριπτύχου χωρίς τους άλλους δύο; Να υπάρχει η ανάλυση χωρίς τη θεωρία; Η θεωρία χωρίς την πρακτική; Η πρακτική χωρίς την ανάλυση; Η θεωρία χωρίς την ανάλυση; Είναι η ιστορία της κότας και του αυγού. Ο «καταρτισμένος» ψυχαναλυτής οφείλει να έχει πρόσβαση σε όλα. Αλλά από ποια στιγμή κι έπειτα είναι ψυχαναλυτής;

Οι διάφοροι τρόποι επιλογής

Ας θυμηθούμε κάποιες αρχές που ισχύουν από τη δημιουργία του εν λόγω Ινστιτούτου.

Η πρώτη από αυτές είναι ουσιώδης. Βασίζεται στη ριζική διάκριση της εκπαιδευτικής ή διδακτικής ανάλυσης από την ανάλυση που δεν είναι κάτι τέτοιο. Η μη διδακτική ανάλυση είναι εκείνη που εγγράφεται σε θεραπευτικό πλαίσιο. Αυτή η διάκριση ως προς τη φύση των θεραπειών παραπέμπει σε μια ιεραρχική διάκριση των ψυχαναλυτών μέσα στην εταιρεία. Από τη μία, οι διδακτικοί ψυχαναλυτές που κάνουν τις ομώνυμες θεραπείες, κι από την άλλη, οι ψυχαναλυτές που ασχολούνται με τη θεραπευτική. Πρέπει λοιπόν να έχεις γίνει δεκτός σε διδακτική ανάλυση ώστε να δικαιούσαι, όταν έρθει η ώρα, την εκπαίδευση που παρέχει το Ινστιτούτο. Με ποια κριτήρια γίνεται κανείς δεκτός σε ανάλυση, διδακτική ή εκπαιδευτική, όπως τη χαρακτηρίζει το ισχύον λεξιλόγιο στη Γαλλία σήμερα; Εδώ είναι όλο το θέμα. Τούτη η πρώτη θεμελιώδης επιλογή δεν βασίζεται σε καμία ψυχαναλυτική δουλειά, εφόσον αυτή δεν έχει ακόμη αρχίσει. Τίθεται με κριτήρια προσωπικότητας, από τα οποία κανένα δεν απορρέει από βάσιμα επιστημονικά κριτήρια που να αξιολογούν τις

¹ Το πρωτότυπο : Dominique Laurent, «Explication de la passee» στο Jacques-Alain Miller, *Qui sont vos psychanalystes?*, Editions du Seuil, Παρίσι 2001, σσ. 365-375. Αναδημοσιεύεται εδώ από το συλλογικό βιβλίο: J.-A. Miller, H. Etchegoyen, E. Laurent, J.-C. Milner και άλλοι, *Γνωριμία με τον Λακάν*, συναγωγή κειμένων, παρουσίαση, επιμέλεια Βλ. Σκολίδης, μετάφραση Ι. Καράλη, Ν. Δυοβουνιώτου, Ψυχογίος, Αθήνα 2007, σσ. 179-192.

μελλοντικές ικανότητες στην ψυχανάλυση. Τα αρχικά αυτά κριτήρια συμπληρώνονται και από άλλα στοιχεία αξιολόγησης. Λαμβάνεται αποφασιστικά υπόψη η πανεπιστημιακή κατάρτιση. Γνωρίζουμε ότι η Διεθνής Ψυχαναλυτική Ένωση προσέδωσε ιδιαίτερη σημασία στο να είναι κανείς γιατρός, παρά τη ριζική φροϊδική διάκριση του πεδίου της ιατρικής από το πεδίο της ψυχανάλυσης, αν και η θέση της έχει γίνει πιο ελαστική, ειδικά μετά από μια δίκη που έκαναν και κέρδισαν τα συνδικάτα των ψυχολόγων πριν από μερικά χρόνια.

Οι ψυχαναλυτικές εταιρείες και οι ιεραρχίες τους μέσα στη Διεθνή, πάντα επέλεξαν μέσω επιτροπών τα μέλη τους με βάση τρεις προοπτικές: την προσωπική ανάλυση, τη λεγόμενη διδακτική, του υποψηφίου, την εποπτευόμενη ψυχαναλυτική του πρακτική και, τέλος, τη θεωρητική του κατάρτιση.

Βέβαια, το κλασικό πρωτόκολλο εξέταζε την πορεία της θεραπείας του υποψηφίου, η αξιολόγησή της όμως γινόταν μέσω εισηγήσεων που συνέτασαν τρία πρόσωπα, μέλη μιας ad hoc επιτροπής, τα οποία αντλούσαν πληροφορίες από τον διδακτικό αναλυτή και τους επόπτες, χωρίς να αποκλείεται η άμεση και συζητήσιμη προσφυγή στην αδιακρισία διοικητικών εκθέσεων. Το βάρος έπεφτε στην αξιολόγηση που έκανε ο διδακτικός αναλυτής, στη δική του κατασκευή του κλινικού περιστατικού, σε βάρος αυτού που θα μπορούσε να καταθέσει ο εκπαιδευόμενος αναλυτής για τη θεραπεία του. Εν ολίγοις, μετρούσε η θεωρητική κατάρτιση και η τεχνογνωσία του ως κλινικού όπως μπορούσε να αξιολογηθεί στην εποπτεία, προκειμένου να αποφασίσουν για την ψυχαναλυτική ικανότητα του υποψηφίου. Το πέρασμα από τη θέση του αναλυομένου στη θέση του αναλυτή έμοιαζε να απορρέει από έναν αυτοματισμό του εκπαιδευτικού προγράμματος, του οποίου η εξουσιοδότηση εξαρτιόταν από τους διδακτικούς, από την αρχή ως το τέλος.

Σήμερα φαίνεται πως οι διαδικασίες της Ψυχαναλυτικής Εταιρείας Παρισίων έχουν τροποποιηθεί. Αυτές οι τροποποιήσεις παρουσιάστηκαν σαν μια πρόοδος. Ο υποψήφιος περνάει πλέον από συνεντεύξεις με τρία μέλη της επιτροπής του εκπαιδευτικού προγράμματος. Με βάση την εισήγηση που διαμορφώνει, η επιτροπή συσκέπτεται και κατόπιν αποφασίζει για την ενδεχόμενη εισδοχή του υποψηφίου στο Ινστιτούτο εκπαίδευσης. Χωρίς να μπω σε περισσότερες λεπτομέρειες αυτής της μεθόδου κατάρτισης, τελικά η εταιρεία παραχωρεί τον τίτλο του αναλυτή, βάσει των εισηγήσεων που κάνει ο καθένας από αυτούς που παρενέβησαν σ' αυτή τη διαδρομή, επόπτες, διευθυντές σεμιναρίων ή μέλη της επιτροπής εκπαιδευτικού προγράμματος. Πρόκειται για προσεκτική επιλογή που υπακούει σε αυστηρό κανονισμό, βασισμένο σε ψυχαναλυτικά κριτήρια όχι πολύ ξεκαθαρισμένα.

Παρά τις τροποποιήσεις αυτές, θα μπορούσαμε να πούμε πως η σημερινή προοπτική παραμένει κατά βάση ταυτόσημη με την προηγούμενη. Γιατί; Για δύο λόγους.

Ο πρώτος έχει να κάνει με το γεγονός ότι οι τρόποι πρόσβασης στη διδακτική ανάλυση παραμένουν απαράλλακτοι, και ο δεύτερος απορρέει από το γεγονός ότι η συνέντευξη με τον αναλυόμενο πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της ανάλυσης. Αυτό δεν είναι αμελητέο, αφού ο κανονισμός της Εταιρείας προβλέπει μια ελάχιστη διάρκεια, που βέβαια συμβαίνει σπανίως, τριών ετών ανάλυσης, ενώ αυτή τη στιγμή απαιτείται μια δεκαετία για να διεκδικήσει κανείς μια εκπαίδευση. Δηλαδή δεν δίνεται ευθύς εξ αρχής έμφαση στην εξέλιξη μιας θεραπείας που έφτασε στο πέρας της ώστε να έχει κανείς πρόσβαση στην ιδιότητα του αναλυτή. Ούτε και δίνεται έμφαση σε αυτό που μπορεί να μεταδοθεί μετά το πέρας της.

Ο Λακάν, από το 1956, αμφισβητεί και καταγγέλλει την αρχή της διδακτικής ψυχανάλυσης και τους θεσμοθετημένους τρόπους επιλογής.² Δεν αναγνωρίζει σε κανέναν, όσο διδακτικός κι αν είναι, την εξουσία να ιδιοποιείται το δικαίωμά να αποφασίζει για την ικανότητα στην πρακτική. Τα ισχύοντα κριτήρια θεωρεί ότι υπάγονται στη μη-γνώση –σ’ ένα είδος «ψυχαναλυτικού ψυχολογισμού», «που αναβιώνει μια θεωρία περί αυτόνομου εγώ» και καταλήγει στην αντίληψη ενός τέλους της ανάλυσης που νοείται με βάση μια ταύτιση με το εγώ του αναλυτή– αντί να υπάγονται σε αυθεντική ψυχαναλυτική γνώση.

Για τον εαυτό μας και για τους άλλους

Τρία χρόνια μετά την ίδρυση της Φροϊδικής Σχολής του Παρισιού, ο Ζακ Λακάν συνέλαβε μια μεταρρύθμιση των διαδικασιών αναγνώρισης του ψυχαναλυτή από τη Σχολή. Αυτή η μεταρρύθμιση,³ που προτάθηκε στις 9 Οκτωβρίου 1967, αποτέλεσε πραγματική αναδιοργάνωση. Παρουσιάστηκε ευθύς εξαρχής ως ένα νέο σχέδιο, που ερχόταν σε ριζική ρήξη με τους συνηθισμένους τρόπους πιστοποίησης τίτλων μιας ψυχαναλυτικής εταιρείας.

Ο Λακάν πρότεινε ένα «νέο τρόπο λειτουργίας», ένα «νέο θεσμικό σύστημα» που θα επέτρεπε στη Σχολή του να εγγυάται ότι ένας ψυχαναλυτής ανταποκρίνεται στην κατάρτιση που παρέχει η Σχολή. Η διαδικασία της *passé* είναι ο κεντρικός άξονας της νέας αυτής λειτουργίας.⁴

Η *passé* δεν εγκαλεί τον ψυχαναλυτή με την ιδιότητα του κλινικού που διεξάγει θεραπείες, εποπτευόμενες ή μη, ούτε εγκαλεί τον ψυχαναλυτή που διδάσκει στο όνομα μιας πανεπιστημιακής γνώσης. Εγκαλεί «το αναλυμένο του αναλυτή» [*l'analysé de l'analyste*»]⁵ για να το αξιολογήσει. Η φράση, όπως συχνά συμβαίνει στον Λακάν, διαβάζεται με δύο έννοιες. Θα το δούμε στην πορεία της επιχειρηματολογίας μας. Πάντως η ανατροπή που αυτή η διαδικασία εισάγει στο κλασικό πρωτόκολλο είναι μονοσήμαντη, και έγκειται στην προσφυγή στην άμεση μαρτυρία του αναλυομένου. Ο αναλυόμενος δηλώνει πως έφτασε στο τέλος μιας εμπειρίας και πως μπορεί να μιλήσει γι' αυτήν. Η αρχή της άμεσης μαρτυρίας διαχωρίζει εντελώς τη μαρτυρία του ψυχαναλυτή που ανέλυσε το υποκείμενο, από το

² Lacan, J., « Situation de la psychanalyse et formation du psychanalyste en 1956 », *Écrits*, Éditions du Seuil, Παρίσι 1966.

³ Lacan, J., « Proposition du 9 octobre 1967 sur le psychanalyste de l'École » [Πρόταση της 9^{ης} Οκτωβρίου 1967 για τον ψυχαναλυτή της Σχολής], *Autres Écrits*, Éditions du Seuil, Παρίσι 2001, σσ. 243-259.

⁴ Αφήνουμε αμετάφραστο στα ελληνικά τον όρο *la passé*, για τον οποίο είχαμε προτείνει άλλοτε να αποδοθεί ως «πέραση», και τον οποίο κάποιοι συνάδελφοι μεταφράζουν ως «πέρασμα». Βέβαια, η *passé* (προφέρεται: *πας*) είναι όντως ένα πέρασμα, ένα άκρως ιδιότυπο πέρασμα, ωστόσο ο Λακάν εξαρχής απέφυγε την αντίστοιχη γαλλική λέξη *le passage*, που είναι και πολύ πιο εύχρηστη. Προτίμησε τη σπανιότερη *la passé*, προσδίδοντάς της σχεδόν νεολογικό χαρακτήρα. Η έννοια που έχει αποκτήσει ο όρος στην ψυχαναλυτική ιδιόλεκτο δεν καλύπτεται από καμία προϋπάρχουσα σημασία της λέξης, όσο κι αν ψάξει κανείς στα λεξικά. Η *passé* είναι όρος που ξενίζει και που πρέπει να ξενίζει. Γι' αυτό είναι προτιμότερο να την μεταχειριζόμαστε ως έχει. Κατ' ανάλογο τρόπο παραμένουν αμετάφραστα τα προσηγορικά *le passant* (ο υποκείμενος σε *passé*) και *le passeur* (ο διαμεσολαβητής, ο «περάτης» της μαρτυρίας του *passant*). (Σ.τ.επ.)

⁵ Η φράση «*l'analysé de l'analyste*» μπορεί να μεταφραστεί ως «το αναλυμένο (τμήμα) του ψυχαναλυτή» ή «η αναλυμένη (διάσταση) του ψυχαναλυτή», αλλά και ως «ο αναλυόμενος που εμπεριέχεται στον ψυχαναλυτή». Σε παλαιότερους καιρούς, ο «ψυχαναλυόμενος» λεγόταν στα γαλλικά *l'analysé*, εωσότου ο Λακάν καθιερώσει τη νεολογίζουσα έκφραση *l'analysant*, που αποδίδει με ευκρίνεια τον ενεστωτικό και ενεργητικό χαρακτήρα του διαβήματος. (Σ.τ.επ.)

αποτέλεσμα που έφερε η θεραπεία, και για το οποίο ο ψυχαναλυόμενος καλείται να λογοδοτήσει.

Εκείνος που υποβάλλεται στην *passé*, ο *passant*, πρέπει να πείσει δύο *passseurs* «τους ομοίους του, τ' αδέρφια του»,⁶ πρώτους εκπροσώπους της ψυχαναλυτικής κοινότητας, για ό,τι αναλύθηκε κατά τη θεραπεία του. Εκείνοι θα πρέπει κατόπιν να το διαβιβάσουν σε μια επιτροπή που θα λάβει αποφάσεις. Η μαρτυρία του *passant*, δεν αφορά τον ναρκισσιστικό εκθειασμό του υποκειμένου. Το θέμα δεν είναι να καταθέσει μαρτυρία περί του «εαυτού του», αλλά μαρτυρία για τη διάσταση του αναλυμένου. Ο Λακάν παίρνει αποστάσεις απ' όλους τους *a priori* ορισμούς τού «είμαι ψυχαναλυτής», και ακολουθεί κατά πόδας τον ορισμό της ψυχανάλυσης σύμφωνα με τον οποίο είναι μια πρακτική με εργαλείο την ερμηνεία υπό μεταβίβαση και με προϊόν το αναλυμένο. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη γνώση σχετικά με «τη λιβιδινική λειτουργία» του υποκειμένου, για να χρησιμοποιήσουμε τον φροϊδικό όρο.

Η προοπτική αυτή μετατοπίζει την προβληματική για τα κριτήρια του «είμαι ψυχαναλυτής» προάγοντας ένα αξίωμα: υπάρχει αναλυτής εάν και μόνον εάν υπάρχει αναλυμένο. Η διάσταση του αναλυμένου στο υποκείμενο είναι η πιο ορθολογική, η πιο πραγματιστική, η πιο ρεαλιστική οδός, προκειμένου να αξιολογηθεί ο αναλυτής. Το αναλυμένο είναι εκείνο με βάση το οποίο, εφεξής, το υποκείμενο εξουσιοδοτείται να εξασκεί την ψυχανάλυση. Είναι επίσης εκείνο που «δρα» στις θεραπείες που θα καθοδηγήσει.

Με αυτή την έννοια, ο Λακάν δεν αναγνωρίζει σε κανέναν την εξουσία να αναγορεύσει ένα υποκείμενο σε ψυχαναλυτή. Ο ίδιος ο Φρόντ δεν αναγόρευσε ποτέ κανέναν. Αναγνώρισε ως ψυχαναλυτές τους μαθητές του στον βαθμό που εξασκούσαν την ψυχανάλυση, στο βαθμό που λειτουργούσαν ως ψυχαναλυτές.

Ήδη, από τα αρχικά κείμενα της Σχολής του, ο Λακάν υπέδειξε τη βασική αρχή που κρίνει τη στάση του: «Ο ψυχαναλυτής αυτοεξουσιοδοτείται».⁷ Αυτό θα πρέπει να το εννοούμε προπάντων ως: ο ψυχαναλυτής εξουσιοδοτείται να λειτουργεί ως ψυχαναλυτής. Δεν μπορεί να εξουσιοδοτηθεί παρά στο μέτρο του αναλυμένου το οποίο αποκόμισε στη θεραπεία του. Είναι μια πράξη που επαληθεύει μια αυτονομία, την αυτονομία του υποκειμένου απέναντι στους προσδιορισμούς που το διέπουν. Στην εν λόγω λειτουργία, πρόκειται για ένα υποκείμενο που έχει υπερβεί τον φραγμό του ναρκισσισμού και τις φαντασιακές του συντεταγμένες, τον φραγμό των συμβολικών του προσδιορισμών, και που έχει αγγίξει τον φραγμό της απολαυσιακής επιλογής με βάση τις συντεταγμένες της γλώσσας.

Πέραν του εαυτού: το ακέφαλο και το «αυτόματον»

Το 1973, στο «Ιταλικό σημείωμα»,⁸ ο Λακάν παρουσιάζει τη διαδικασία της *passé* σαν κάτι που επιτρέπει την επαγρύπνηση ώστε «το να αυτοεξουσιοδοτείται, να το κάνει μονάχα κάποιος αναλυτής».

Αυτή η φράση συμπληρώνει την αρχή που περιλαμβάνει η «Ιδρυτική πράξη»,⁹ η οποία είχε τότε προκαλέσει πολλές παρεξηγήσεις. Η αρχή αυτή επεδίωκε να αποσυνδέσει ριζικά την ψυχαναλυτική εξουσιοδότηση από τη θεσμική λειτουργία.

⁶ Υπαινιγμός στον στίχο του Μπωντλέρ: «Hypocrite lecteur, - mon semblable, - mon frère!» (Σ.τ.μ.)

⁷ Στα γαλλικά: le psychanalyste ne s'autorise que de lui-même. (Σ.τ.επ.)

⁸ Lacan, J., « Note italienne », *Autres Écrits*, Éditions du Seuil, Παρίσι 2001, σσ. 307-311.

⁹ Lacan, J., « Acte de fondation », *Autres Écrits*, Paris, Éditions du Seuil, 2001, σσ. 229-241. [Στα ελληνικά: «Ιδρυτική Πράξη» (1964), *Η Ψυχανάλυση*, τεύχος 3, Άνοιξη 1998, σσ. 10-15, διαθέσιμο στο διαδίκτυο: <https://centrerepsy.gr/attachments/article/126/lakan-idrytiki-praksi.pdf>. (Σ.τ.επ.)]

Ορισμένοι το είχαν εκλάβει σαν ένα είδος αναρχικής ουτοπίας: ούτε Θεός, ούτε αφέντης. Ο Λακάν δεν το εννοούσε έτσι.

Η ανάδειξη του γεγονότος ότι ο αναλυτής δεν εξουσιοδοτείται παρά μόνο από την ανάλυσή του περιλαμβάνει απαραίτητα μια διαδικασία επαλήθευσης. Αυτό είναι που ορισμένοι προσπάθησαν να παραμερίσουν. Πρέπει οπωσδήποτε να επαληθευτεί πως το υποκείμενο εξουσιοδοτείται από την ανάλυσή του, και όχι από τη δολιότητά του, από τις κοινωνικές διασυνδέσεις του, από τις θεσμικές ραδιουργίες του, ή απλούστατα από το γεγονός ότι είναι καλό παιδί, καλό κορίτσι, ένας άμεμπτος υποψήφιος. Το θέμα είναι, πέρα από το καλό και το κακό, η επαγρύπνηση ώστε να υπάρχει όντως κάτι το αναλυμένο. Το αναλυμένο οφείλει να μεταδίδεται και μπορεί να αξιολογηθεί από άλλους. Δεν απορρέει από μια άφατη εμπειρία.

Από τον Λακάν κι έπειτα, η ψυχανάλυση διατυπώνει την υπόθεση πως το αληθινό κλινικό περιστατικό είναι εκείνο που γράφει το ίδιο το υποκείμενο με βάση την εμπειρία του. Η αληθινή αφήγηση του περιστατικού δεν είναι εκείνη που κάνει ο ψυχαναλυτής για τον αναλυόμενό του. Είναι εκείνη που κάνει ο αναλυόμενος για τη δική του τη ζωή, αφήγηση από την οποία συνάγει στοιχεία ύφους κατά την ίδια την εμπειρία. Αυτό εξάλλου έκανε ο Φρόιντ γράφοντας την *Ερμηνεία των ονείρων*. Η ψυχανάλυση αυτή καθ' αυτήν είναι για τον Λακάν διδακτική: επιτρέπει στο υποκείμενο να αποκτήσει γνώση για ό,τι το καθορίζει, ενώ ταυτόχρονα το μετασχηματίζει με τρόπο οριστικό.

Αυτό σημαίνει επίσης πως η ιδιότητα του διδακτικού ψυχαναλυτή δεν παρέχει κανένα a priori δικαίωμα, καμία αποκλειστικότητα όσον αφορά τις διδακτικές¹⁰ επιπτώσεις της ψυχανάλυσης. Διδακτικός είναι ο αναλυτής που διεξάγει μια θεραπεία μέσα από την οποία ο αναλυόμενος αποκομίζει μια διδακτική επίπτωση από την ασυνείδητη επεξεργασία του.

Η υπαγωγή στη διαδικασία της *passé* είναι μια υποκειμενική εμπειρία που εντάσσεται στην αναλυτική εμπειρία, χωρίς ωστόσο να είναι η ίδια η ανάλυση, η οποία περατώνεται ή έχει περατωθεί. Αναδεικνύεται ως ο χρόνος λογικοποίησης [logification] της θεραπείας. Τούτο το εγχείρημα δεν είναι ανώδυνο, εφόσον πρέπει να καταδείξει μια γνώση για την απόλαυση, συναρμοσμένη με τα πιο ενδόμυχα σημαίνοντα. Πρόκειται για γνώση επεξεργασμένη με βάση την αποκρυπτογράφηση του συμπτώματος από το οποίο κανείς δεν διαφεύγει.

Το σύμπτωμα συλλαμβάνεται σε όλο του το εύρος, ως τις έσχατες παραμέτρους του, διατυπωμένες με όρους ευνοχισμού και απόλαυσης. Η μετάβαση από τη γενική περιγραφή του συμπτώματος μέχρι αυτόν τον πυρήνα γίνεται μέσα από την κατασκευή της φαντασίωσης, η οποία επιτρέπει να κατανοήσουμε τις διασυνδέσεις των διαφόρων συμπτωμάτων και τη συνάρθρωσή τους, παρέχοντας τον νόμο της εσωτερικής τους σύνθεσης. Τούτος ο νόμος οργανώνεται γύρω από κάτι που, μέσα στην συμπτωμική πολυμορφία, επανέρχεται πάντοτε στην ίδια θέση, δηλαδή γύρω από την εξέχουσα θέση του τάδε μερικού αντικειμένου, του δείνα ενορμητικού τρόπου απόλαυσης. Η φαντασίωση ως αξιωματική αρχή είναι για τον καθένα μια σχέση απόλαυσης ρυθμιζόμενης προς το αντικείμενο, εκεί που το ασυνείδητο δεν παρέχει μαθηματικό τύπο συσχετισμού του άντρα με τη γυναίκα, ο οποίος θα υπαγόρευε στον καθένα το πώς να συμπεριφέρεται απέναντι στο φύλο. Το υποκείμενο ανακαλύπτει πως δεν έχει άλλη συνεκτικότητα από μια απολαυσιακή ταυτότητα της οποίας το εργαλείο, το *όργανον* υπήρξε το «σύνθωμα».¹¹ Οπότε, η

¹⁰ Δηλαδή: εκπαιδευτικές, διαμορφωτικές. (Σ.τ.επ.)

¹¹ Απόδοση του γαλλικού όρου *le sinthome* (προφέρεται: σεν-τόμ), τον οποίο εισήγαγε ο ύστερος Λακάν για να εκφράσει την ειδική μετάπλαση του συμπτώματος (*le symptôme*, σχεδόν ομόηχο του πρώτου) όταν συνυφίνεται με την απόλαυσή του. (Σ.τ.επ.)

αναζήτηση της αλήθειας με βάση το νόημα, η οποία υποστήριζε την αποκρυπτογράφηση του συμπτώματος, αποκαλύπτεται στη μυθοπλαστική της διάσταση.

Η διαδικασία της *passé* είναι το πρωτόκολλο που επιτρέπει στον αναλυόμενο να εξηγήσει το αναγωγικό εγχείρημα που υπήρξε η θεραπεία του. Το αναγωγικό εγχείρημα γίνεται όχι προς την κατεύθυνση ενός «είμαι», αλλά ενός «απολαμβάνω». Ο «υποδειγματικός» αναλυόμενος, εκείνος που ονομάζεται Α.É. και είναι συνεπώς *Analyste de l'École* [Αναλυτής της Σχολής], αγγίζει αυτήν ακριβώς τη βεβαιότητα, η οποία συνδυάζεται με την παύση της ασυνείδητης αποκρυπτογράφησης, και με την αναστροφή της σε κρυπτογράφηση της απόλαυσης. Το ότι έφτασε σ' αυτή τη βεβαιότητα και θέλησε να την μοιραστεί με άλλους, αυτό είναι που επαληθεύει ο ψυχαναλυτής αυτοεξουσιοδοτούμενος.

Το «αυτοεξουσιοδοτούμαι» προκύπτει μεν στο τέλος της ανάλυσης, αλλά επειδή αυτή η εξουσιοδότηση υπάρχει διαθέσιμη από την αρχή του εγχειρήματος στο οποίο το υποκείμενο εισέρχεται ως αναλυόμενος. Όσο βρίσκεται στα αβυθώδη της ανάλυσής του το υποκείμενο υπολείπεται στη σχέση του με τη διάσταση της πράξης. Το επαληθεύουν τα πολλαπλά κωλύματα, τα προσκόμματα και οι δυσκολίες των συμπτωμάτων που συναντάει ο αναλυόμενος στη ζωή του. Η δέσμευση για το τέλος της ανάλυσης αναδεικνύεται σαν αναγκαστική επιλογή, πέρα από το λύσιμο της μεταβίβασης.

Το σημείο αναστροφής που αποκτάται από το αναγωγικό εγχείρημα της ψυχαναλυτικής πράξης, μπορεί έτσι να εξυπηρετήσει την επιλογή απόλαυσης που ανάγεται, απομονώνεται, σε μια νέα λειτουργία της επιθυμίας. Πρόκειται για ένα ακέφαλο «θέλω». Η οπτική εκείνου που απευθύνεται στον ψυχαναλυτή και δηλώνει μια υποτιθέμενη θέληση να «γίνει ψυχαναλυτής» είναι εντελώς διαφορετικής φύσεως. Είναι πιθανό να προκύψει ψυχαναλυτής στο πέρας της ανάλυσης, αλλά το θέλω δεν είναι πια του ίδιου υποκειμένου. Υπάρχει άραγε άτομο που να μπορεί να θέλει «αυτό»; Ο Λακάν λέει πως οδηγούμαστε προς εκεί, διότι δεν γίνεται να το θέλουμε. Μπορούμε να έχουμε σήμερα, στην εποχή των μαζικών ψυχοθεραπειών, την ευαισθησία να αντιληφθούμε το σκάνδαλο που εισήγαγε ο Λακάν;

Η διατύπωση «υπάρχει αναλυτής όταν υπάρχει αναλυμένο» έχει σαν παρεπόμενο ότι ο αναλυτής συρρικνώνεται στη λειτουργία που έχει σε μια πρακτική. Είναι διαφορετική προοπτική από εκείνη που έρχεται και ονομάζει αναλυτή κάποιον που φτάνει στο πέρας ενός εκπαιδευτικού προγράμματος. Η φράση «υπάρχει αναλυτής» [*il y a de l'analyste*] καταγράφει κάτι, ένα *quod*, που δεν είναι ακόμη *quid*, κάτι το καθορισμένο. Ο αναλυτής ορίζεται έτσι πέρα από κριτήρια της αποδοτικής κρίσεως [*jugement d'attribution*]. Είναι μια ύπαρξη [*existence*], κάτι εν λειτουργία. Η λειτουργία είναι ένας τρόπος σύλληψης του *quod*.

Ο Λακάν στο «Ιταλικό σημείωμα» προσθέτει ότι αυτή η λειτουργία καθιστά «πιθανή την *ex-sistance* του» (αναλυτή). Τούτη η φράση επιδέχεται πολλές αναγνώσεις. Ας δούμε τις πιο ευκολονόητες.

Το «είμαι σε λειτουργία» ως αναλυτής ενέχει και τη δυνατότητα να μη συμβαίνει αυτό, ακόμη κι αν ένα υποκείμενο απευθύνεται σ' έναν αναλυτή και πιστεύει ότι έχει μπει σε ανάλυση. Είναι κάτι που συμβαίνει με το υποκείμενο που, κατά τη «θεραπεία» του, δεν ακούει τι λέει, κι έτσι δεν αποκομίζει καμία συνέπεια από αυτό που λέει. Ανάλυση δεν υφίσταται. Υφίσταται το πολύ-πολύ η διαχυτική και καθησυχαστική έκφραση ενός παραπόνου. Πρέπει να υπογραμμίσουμε πως το παράπονο δεν απουσιάζει ποτέ από την ανάλυση, αφήνει όμως χώρο για την επεξεργασία μιας γνώσης για το πού εδράζεται. Το «είμαι σε λειτουργία» συνιστά λοιπόν διάκριση μεταξύ του ρόλου και της θέσης του αναλυτή κατά τη διαδικασία.

Αυτό είναι κάτι εύκολα αντιληπτό, κάθε φορά που επαληθεύει κανείς ότι γίνεται αναλυτική δουλειά από τη μεριά του αναλυομένου, ενώ ο αναλυτής δεν έχει την παραμικρή ιδέα για το τι εκτυλίσσεται ή έχει μια ιδέα εσφαλμένη. Επαληθεύει κανείς πως η μεν ψυχαναλυτική λειτουργία δρα, αλλά ο ρόλος του ψυχαναλυτή είναι ισχνός. Η ανάλυση του μικρού Χανς, άλλωστε, αποτελεί διάσημο τέτοιο παράδειγμα.

Ας μη νομίζουμε πως αυτό συμβαίνει μόνο στις ψυχαναλύσεις των παιδιών. Ο αναλυτής λειτουργεί ή «το πράγμα» λειτουργεί από μια συγκεκριμένη θέση, από μια θέση που δεν χρειάζεται να διευκρινιστεί περισσότερο απ' ό,τι η θέση μιας μεταβλητής σε μια συνάρτηση. Αυτή η προοπτική παραπέμπει επακριβώς στη χαρακτηριστική διατύπωση του λογικού επιστήμονα και φιλοσόφου των επιστημών Γ. Κουαίν: «Είμαι, σημαίνει είμαι η τιμή μιας μεταβλητής». Γράφοντας τη συνάρτηση $F(x)$ ή γράφοντας την κενή θέση με μορφή συνάρτησης, υποδηλώνουμε και στις δύο περιπτώσεις ένα γράμμα. Αυτή η μαθηματική διατύπωση του ψυχαναλυτή είναι μια συναρτησιακή διατύπωση.¹²

Από το οποιοδήποτε σημαίνουν στο εν λειτουργία αντικείμενο

Ο Λακάν περιέγραψε κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του διαφορετικά επίπεδα λειτουργίας του ψυχαναλυτή, συνυφασμένα με μια ολοένα και πιο σύνθετη επεξεργασία της λειτουργίας του ομιλούντος όντος.

Θεωρητικοποίησε αρχικά τη θέση του αναλυτή με βάση τη σημαίνουσα λειτουργία, η οποία συμβαδίζει με το υποκείμενο του δομημένου σαν γλώσσα ασυνειδήτου. Η θεωρητικοποίηση αυτή συμβαδίζει με τη φροϊδική επεξεργασία του συμπτώματος ως μηνύματος προς αποκωδικοποίηση και των ανακαλύψεων της γλωσσολογίας.

Υπό αυτό το πρίσμα, η μεταβίβαση νοείται με βάση τη λειτουργία ενός αλγορίθμου που κινητοποιεί το σημαίνον. Ο ψυχαναλυτής εγγράφεται στη θέση ενός «οποιοδήποτε» σημαίνοντος, σε μια θέση που δεν προσδιορίζεται από τίποτε της τάξεως του νοήματος. Για τον αναλυόμενο, ο αναλυτής καταλαμβάνει τη θέση ενός σημαίνοντος, το οποίο ενώ είναι «οποιοδήποτε», μη γνωστό για τον αναλυόμενο στο ξεκίνημα της θεραπείας, αποκαλύπτεται ως μοναδικό στο τέλος της. Τούτο το «οποιοδήποτε» σημαίνον που καταλαμβάνει ο ψυχαναλυτής, όταν λειτουργεί, αφυπνίζει τα σημαίνοντα του υποκειμένου, που είχαν περιέλθει σε λήθη από την απώθηση. Είναι αυτό που ο Λακάν θα ονομάσει ενεργοποίηση του υποκειμένου-που-υποτίθεται-ότι-ξέρει, ή του υποτιθέμενου-υποκειμένου-της-γνώσης.¹³ Έρχεται κάποια στιγμή που η ενεργοποίηση συναντά ένα σημείο παύσης της ασυνειδήτης αποκωδικοποίησης, και αυτό έχει ως συνέπεια το λύσιμο της μεταβίβασης.

Υπό αυτό το πρίσμα, καταλαβαίνουμε γιατί ο Λακάν απέναντι στα κριτήρια επιλογής που θα αποφαίνονταν για το τι είναι ο αναλυτής, αντιπρότεινε τη «συνάρτηση ψυχαναλυτής» μέσα στην καθεμία θεραπεία. Δεν υφίσταται δυνατή ταύτιση με μια υποτιθέμενη «αναλυτική λειτουργία».¹⁴ Η συνάρτηση δεν είναι έννοια

¹² Στο πρωτότυπο: une formule fonctionnaliste. Το ίδιο επίθετο, fonctionnaliste, επανέρχεται στις δύο τελευταίες σελίδες του παρόντος άρθρου με παραλλαγμένη σημασία, και αποδίδεται εκεί ως «λειτουργιστικός». Η συγγραφέας έχει την ευχέρεια να μεταχειρίζεται την ίδια λέξη, και να υποβάλλει μια συνάφεια των διαφόρων φάσεων της επεξεργασίας του Λακάν, διότι στα γαλλικά μία ίδια λέξη αποδίδει τόσο τη *λειτουργία* (και τα παράγωγά της) όσο και τη (μαθηματική) *συνάρτηση*: η λέξη la fonction. (Σ.τ.επ.)

¹³ Η αντίστοιχη γαλλική έκφραση που εισήγαγε ο Λακάν, sujet-supposé-savoir, επιδέχεται και τις δύο αυτές μεταφραστικές αποδόσεις, ανάλογα με τα συμφραζόμενα. (Σ.τ.επ.)

¹⁴ Η φράση αυτή φαίνεται να αναιρεί την αμέσως προηγούμενη, ενώ ουσιαστικά την επεξηγεί: Η συνάρτηση αναλυτής δεν είναι μια ιδιότητα, μια τεχνογνωσία, με την οποία μπορεί κανείς να είναι

καθολική. Μπορούμε μέσα από αυτή την οπτική να κατανοήσουμε την κριτική που ασκεί ο Λακάν στην ταύτιση με το εγώ του ψυχαναλυτή, που η Διεθνής εκλαμβάνει ως τέλος της διδακτικής ανάλυσης. Η ταύτιση με τη «συνάρτηση ψυχαναλυτής» δεν είναι παρά μια ταύτιση με το υποτιθέμενο υποκείμενο της γνώσης. Πρέπει να βγούμε από αυτή την πλάνη. Το ζητούμενο είναι να καταλαμβάνουμε μια θέση, με την οποία είναι αδύνατον να ταυτιστούμε. Αυτό δεν εμποδίζει καθόλου να εγκαθιδρύουμε το υποτιθέμενο υποκείμενο της γνώσης, επαναλαμβάνοντας την εμπειρία μ' έναν άλλο αναλυόμενο.

Αργότερα, ο Λακάν θεωρητικοποίησε τη θέση του ψυχαναλυτή με βάση τη λειτουργία της απόλαυσης, η οποία συμβαδίζει με την επεξεργασία του αντικειμένου *άλφα μικρό*. Η θεωρητικοποίηση αυτή συμβαδίζει με τη φροϊδική επεξεργασία του συμπτώματος ως υποκατάστατης ικανοποίησης της ενόρμησης. Το σύμπτωμα δεν νοείται πλέον με βάση την αλήθεια, σαν ένα μόρφωμα του ασυνειδήτου, αλλά με βάση την απόλαυση ως συνυφασμένη με την ενόρμηση. Ενώ ο Φρόιντ εγκαθιστά το εγώ ως υποκινητή της άμυνας ώστε να προστατεύεται από την ενορμητική ικανοποίηση (πρβλ. το *Αναστολή, σύμπτωμα και άγχος*), ο Λακάν εγκαθιστά τη δομική άρθρωση της γλώσσας ως κάτι που διαγράφει την απόλαυση. Δεν είναι όμως όλη η απόλαυση ακυρώσιμη, αλλά επιστρέφει υπό την αιγίδα του λακανικού αντικειμένου, του «αντικειμένου *α*». Τούτο το υπόλειμμα απόλαυσης, το μη απορροφούμενο από τη σημαίνουσα άρθρωση, είναι ο «πυρήνας του συμπτώματος». Η κατασκευή της φαντασίωσης μέσα στην ανάλυση επιτρέπει στον αναλυόμενο να φτάσει σ' εκείνο το σημείο, περιχαρικώντας το με βάση τις ενορμητικές συντεταγμένες.

Με άλλα λόγια, η αναγωγή της ενορμητικής λειτουργίας στη βασική φαντασίωση και στη χρήση της τελευταίας, αποκαλύπτουν μια πλεκτάνη της «υπεραπόλαυσης» [*«plus-de-jouir»*], για να αντισταθμιστεί η έλλειψη μιας απόλαυσης –της απόλαυσης που θα άρμοζε– την οποία επιδικάζει το σύμπλεγμα ευνουχισμού. Έτσι, πέρα από την ανάδυση των σημειωσών ταυτίσεων που υποστήριζαν το δικό του «είμαι» μέσα στην ύπαρξη, το υποκείμενο ανακαλύπτει μια ταυτότητα απόλαυσης, ένα «απολαμβάνω», το οποίο οργανώνει συμπτωματικά όλο τον βίο του και από το οποίο υποφέρει.

Όμως γνωρίζουμε πως η ενόρμηση δεν είναι παρά ένας μύθος για να υποδηλωθεί η «συνάρμωση» [*«ajointement»*] του εμβίου με τη γλώσσα. Όλα τα σημαίνοντα που αλέθει η θεραπεία παραπέμπουν σε μια ατελέσφορη συνάντηση με την απόλαυση. Γι' αυτό θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε με τον Λακάν, ότι το σύμπτωμα είναι το ίχνος της θεμελιακής αστοχίας αυτής της «συνάρμωσης», θεμελιακής αστοχίας του *ομιλ-όντος*.

Ο τρόπος λειτουργίας του ψυχαναλυτή κατά τη θεραπεία οφείλει να στοχεύει το πεδίο της απόλαυσης του υποκειμένου. Όμως, αυτή η στόχευση μπορεί να υποστηριχθεί μονάχα με βάση τον τρόπο λειτουργίας που έχει ο ψυχαναλυτής με τη δική του σχέση με την απόλαυση, σχέση που εμπλέκεται στην «τεχνογνωσία» του. Το γεγονός ότι εάν ο αναλυτής λειτουργεί, «αυτό καθιστά απλώς πιθανή την *ex-sistance* του», είναι μια δήλωση του Λακάν, διατυπωμένη στο «Ιταλικό σημείωμα», που παραπέμπει ακριβώς σε αυτή την άποψη. Καθιστά τον ψυχαναλυτή στο τέλος της θεραπείας ένα απόρριμμα, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά το μέρισμα απόλαυσης που εκχώρησε ο αναλυόμενος.

μονίμως ταυτισμένος· είναι μια συνάρτηση που επαληθεύεται σε κάθε θεραπεία ξεχωριστά, χωρίς αυτό να είναι εξασφαλισμένο εκ των προτέρων. (Σ.τ.επ.)

Η ίδια η λογική της λειτουργιστικής [fonctionnaliste] θεωρητικοποίησης του Λακάν συνέβαλε στο να συγκλίνει η αντίληψή του σχετικά με το τέλος της ανάλυσης προς μια λειτουργιστική οπτική. Ο διαρκής σχολιασμός της διδασκαλίας του Λακάν, το οποίο κάνει ο Ζακ-Αλέν Μιλέρ, έδειξε το πώς η θεωρία του 1964 περί της αφύπνισης, της υπέρβασης της βασικής φαντασίωσης, έδωσε τη θέση της σε μια λειτουργιστική προοπτική του υποκειμένου με την απόλαυση. Είναι κάτι της τάξεως του «ξέρω να τα βγάζω πέρα» με το σύμπτωμα. Αυτό το «ξέρω», αυτή η γνώση, αφορά μια ορισμένη ενορμητική λειτουργία, μια νέα δυνατότητα να τα βγάζεις πέρα με την ενόρμηση, έξω από τις άκαμπτες υποδείξεις της φαντασίωσης. Και τούτο ανοίγει ευμενέστερες προοπτικές στην επιθυμία.

Η διαδικασία της *passé* εγγράφεται σ' αυτή τη λειτουργιστική στόχευση και συνάγεται, όπως δείξαμε, από μια μείζονα θεωρητική πρόοδο στην αντίληψη της θεραπείας. Η διαδικασία της *passé* επιτρέπει να επαληθευτεί εκείνο που μέσα στην ανάλυση έφτασε το σημείο της λειτουργίας. Το σημείο αυτό δεν προσεγγίζεται παρά μόνο με βάση τη λογική μετάδοση μιας απο-ταύτισης [désidentification] του υποκειμένου από τα κυρίαρχα σημαίνοντά του και μιας πρωτόγνωρης γνώσης της ενορμητικής λειτουργίας.

Υποβάλλοντας ό,τι πιο ενδόμυχο έχει μια θεραπεία στη δοκιμασία της λογικής κατάδειξης, η *passé* αποτελεί την πιο πραγματιστική και την πιο ορθολογική θεσμική λειτουργία για να εγγηθεί την κατάρτιση του ψυχαναλυτή μιας Σχολής. Αυτή η επαλήθευση, που κάποιοι¹⁵ την πραγματοποίησαν, επιτρέπει να σκεφτούμε, μετά λόγου γνώσεως, ότι ο κατ' αυτόν τον τρόπο προσδιοριζόμενος ψυχαναλυτής θα μπορεί να διαβάσει το κείμενο του συμπτώματος του αναλυομένου μέσα στη μοναδικότητά του. Αυτή η προοπτική είναι αντίθετη εκείνης που δίνει προτεραιότητα στη γνώση που αντλείται από διάφορα εγχειρίδια. Η τελευταία εξυπακούει την προσφυγή σε μια στόχευση καθολικού χαρακτήρα και, ως εκ τούτου, προάγει διάφορους ψυχολογισμούς που αποτυγχάνουν να συλλάβουν την ιδιαιτερότητα που διακυβεύεται σε μια θεραπεία.

Βέβαια, ο Λακάν δεν είχε την αφέλεια να πιστεύει πως θα μπορούσαμε, παρ' όλα αυτά, να αποφύγουμε τη γνώση των λογοεπιστημών [logosciences], για να χρησιμοποιήσουμε μια έκφραση του Ζακ-Αλέν Μιλέρ. Την ανέδειξε και την συμπεριέλαβε στα προαπαιτούμενα της κατάρτισης του ψυχαναλυτή. Εντούτοις, δεν είναι αυτή η γνώση που παράγει τον ψυχαναλυτή. Η γνώση που τον παράγει είναι εκείνη που αποκτήθηκε μέσα στην ανάλυση. Ο ψυχαναλυτής έχει σταθμίσει καλά ότι, σ' εκείνο τον τόπο όπου υπέθετε τη γνώση, συνάντησε την επιλογή απόλαυσης.

Εκείνος που αναγορεύτηκε Α.É., δεν σημαίνει πως ξεμπερδεψε. Τούτος ο τίτλος δεν τον αφήνει άνετα βολεμένο σε μια κατάσταση που να του επιτρέπει να επαναπαύεται στις δάφνες του. Ακριβώς το αντίθετο. Προσκαλείται πλέον να καταθέσει στην ψυχαναλυτική κοινότητα την επιστημική, κλινική και πολιτική του εργασία. Κάτι που δεν είναι καθόλου απλή υπόθεση.

*Μετάφραση: Ιουλία Καράλη
Επιμέλεια: Βλάσης Σκολίδης*

¹⁵ Εννοεί εκείνους που υποβλήθηκαν με επιτυχία στη διαδικασία της *passé* και αναγορεύτηκαν Αναλυτές της Σχολής (Α.É.). (Σ.τ.επ.)